© Collectie Huis van Alijn

Stemmen uit het Verleden

De stemmen van toen doorzocht

Welke stemmen?

Tussen 1963 en 1976 maakten dialectologen van de Universiteit Gent 783 dialectopnames op 550 verschillende locaties in Vlaanderen. De opnames, samen goed voor zo'n 700 uur spontane spraak en ondertussen bekend onder de naam ***Stemmen uit het Verleden***, vormen een ongeziene registratie van de traditionele dialecten. Het primaire doel van de dialectologen was om de traditionele dialecten op te nemen om ze later taalkundig te analyseren.

Dialectologen met de bandencollectie op de achtergrond
© Collectie Woordenboek van de Vlaamse Dialecten

De ideale informant voor die opnames was oud, laaggeschoold en honkvast. Met zulke criteria kwamen de dialectogen vaak terecht bij de boerenbevolking. De informanten mochten praten waarover ze wilden, maar in de praktijk gingen de gesprekken vaak over de twee wereldoorlogen, de traditionele landbouw, de verdwijnende ambachten en de modernisering. De dialectologen waren in eerste instantie echter niet geïnteresseerd in de inhoud van het gesprek. Ze beseften op dat moment niet dat ze bezig waren met het aanleggen van de grootste verzameling levensverhalen van laaggeschoolde Vlamingen. De opnames bieden namelijk een unieke inkijk in de maatschappij van de eerste helft van de 20ste eeuw, met levensverhalen van honderden sprekers geboren omstreeks de eeuwwisseling van de 19de en de 20ste eeuw (de oudste spreker is geboren in 1871). De collectie is dus een ware schat voor het erfgoedveld.

Man met fiets
© Collectie Huis van Alijn

Dialectloket

een website over taalvariatie van de Universiteit Gent

www.dialectloket.be

Digitalisering

Door het groeiende inzicht in het etnologische belang van de collectie, werden de opnames in het begin van de 21e eeuw gedigitaliseerd. Sinds 2014 kan de volledige verzameling geraadpleegd worden via www.dialectloket.be. Met subsidies van de Vlaamse Overheid en de provincies kon een groot aantal banden van samenvattingen en trefwoorden voorzien worden. Die kunnen eveneens geraadpleegd worden op Dialectloket.

Taalkundig onderzoek

Sinds 2016 lopen er verschillende projecten (gefinancierd door het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek Vlaanderen, de provinciale overheden in Vlaanderen en de provincie Zeeland) om de collectie te transcriberen en taalkundig te annoteren. De lopende projecten willen taalkundig onderzoek makkelijker maken. Dankzij jobstudenten en vrijwilligers zijn er momenteel al heel wat uniforme en kwalitatieve transcripties voor de dialectbanden beschikbaar. Die tekstweergaven, vergelijkbaar met ondertitels, maken de inhoud van de banden toegankelijk voor wie het dialect van een specifieke band niet beheerst. Zeker in tijden van gevorderd dialectverlies zijn die tekstweergaves heel belangrijk om te garanderen dat de ***Stemmen uit het Verleden*** ook in de toekomst nog begrepen zullen worden. Dankzij de transcripties ligt de weg naar een systematische thematische ontsluiting van de collectie dus open. Die ontsluiting is vooral voor de erfgoedsector essentieel omdat zij op die manier toegang krijgt tot een weelde aan bronnenmateriaal.

Studenten en vrijwilligers thuis aan het werk tijdens de lockdown
© Collectie GCND

Historisch en etnologisch onderzoek

De thematische meerwaardezoeker – de heemkundige, de erfgoedcel, het museum of meer algemeen de geïnteresseerde Vlaming – bleef in zijn zoektocht naar informatie over specifieke thema's in de bandencollectie lange tijd in de kou staan. De bestaande samenvattingen en trefwoorden op Dialectloket boden uiteraard enig soelaas, maar doordat de trefwoorden (i) niet gestandaardiseerd zijn en (ii) niet gelinkt zijn aan de transcripties, was de thematische doorzoekbaarheid niet optimaal.

Terwijl het ene geluidsfragment het trefwoord 'Eerste Wereldoorlog' kreeg, kreeg het andere het label 'WOI' en nog een ander 'Wereldoorlog 1'. Bijgevolg was het moeilijk om systematisch alle relevante opnames voor een specifiek thema op te sporen, maar daar kwam verandering in door de creatie van een trefwoordenthesaurus, een geordende lijst van geselecteerde termen (woorden, woordcombinaties of eigennamen) met een hiërarchische relatie tussen die termen. In de thesaurus wordt bijvoorbeeld gespecificeerd dat 'Wereldoorlog I' een type 'oorlog' is, waardoor op verschillende niveaus van specificiteit naar thema's gezocht kan worden. De oorspronkelijke trefwoorden en samenvattingen op Dialectloket dienden als leidraad voor de thesaurus, die een dynamische structuur heeft. Dat betekent dat er altijd trefwoorden toegevoegd kunnen worden om mogelijke gaten in de thesaurus op te vullen.

Miliciens

© Collectie Huis van Alijn

De dialectopnames die al van een transcriptie voorzien waren, werden thematisch geannoteerd op basis van het ontwikkelde trefwoordsysteem. Voor elk trefwoord werd op basis van de transcriptie aangegeven wanneer dat onderwerp precies aan bod kwam in de opname (begin- en eindtijd). Ook daarvoor konden we rekenen op de hulp van onze vrijwilligers, die al jarenlang vertrouwd zijn met de collectie.

Thesaurus

De thesaurus bestaat uit **acht grote thema's**:

1) Landbouw
2) Beroepen
3) De mens als individu
4) Het huiselijk leven
5) Het gemeenschapsleven
6) Mens en techniek
7) De natuur rond de mens
8) Interview

Die acht grote thema's bevatten trefwoorden op verschillende niveaus van specificiteit. Bijvoorbeeld: onder 'het huiselijk leven' staan algemene termen als 'eten en drinken' of 'familie', maar ook specifiekere begrippen, zoals 'paling' en 'ouders'. Elke term krijgt een plekje in een trefwoordhiërarchie, die opgebouwd is van algemeen naar heel specifiek. Bijvoorbeeld: 'paling' staat onder 'vis'; 'vis' onder 'voeding', 'voeding' onder 'eten en drinken' en 'eten en drinken' onder 'het huiselijk leven'.

Sommige trefwoorden zijn aan meerdere kapstoktermen gekoppeld. Dat zijn vaak trefwoorden die zowel kunnen verwijzen naar een proces (teelt/productie), als naar een product (voedingsmiddel). Bijvoorbeeld: het trefwoord 'brood' heeft als kapstoktermen 'brood bakken' (proces) en 'brood en gebak' (product).

In de thesaurus staan ook telkens alternatieve zoektermen. Vaak gaat het om synoniemen of vormvarianten van het basistrefwoord. Als de Dialectloket-gebruikers toevallig zoeken op een van de alternatieve termen, zullen ze automatisch uitkomen bij alle fragmenten die het standaardtrefwoord hebben gekregen.

Enkele voorbeelden:

Standaardtrefwoord	**Alternatieve zoekterm**
trouwfeest	<trouwfeesten, huwelijksfeest, huwelijksfeesten, bruiloft, bruiloften>
smokkelen	<smokkel, smokkelaar, smokkelaars>
televisie	<televisies, tv, tv's>

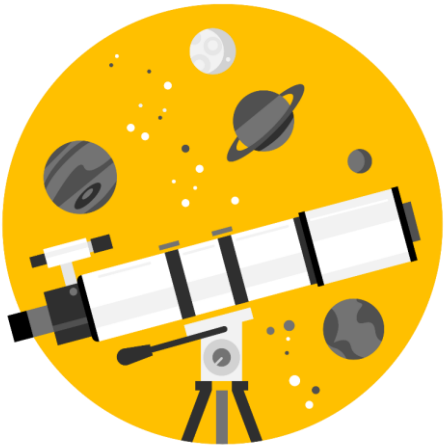

Zoekmogelijkheden

De collectie op Dialectloket kan op verschillende manieren doorzocht worden:

Met **plaats** zoek je naar opnames uit een bepaalde stad of dorp.

Met **trefwoord** zoek je naar opnames met een bepaald thema.

Met **samenvatting** doorzoek je alle samenvattingen van de opnames met jouw zoekterm.

Met **transcriptie** doorzoek je alle transcripties van de opnames met jouw zoekterm. Deze functionaliteit wordt momenteel nog ontwikkeld.

Zowel de geïnteresseerde Vlaming en de heemkundige kringen, als de musea, de erfgoedcellen en de kenniscentra kunnen aan de hand van de gestandaardiseerde trefwoorden en de uitgebreide zoek-mogelijkheden op een toegankelijke manier de interessantste fragmenten terugvinden in de collectie.

De veelzijdigheid van oraal erfgoed

We laten experts aan het woord over het belang van oraal erfgoed in verschillende contexten. Bruno De Wever (Universiteit Gent) heeft het over oraal erfgoed als historische bron en Bart De Nil (Iedereen Leest) vertelt ons hoe oraal erfgoed voor een positieve impact kan zorgen bij kwetsbare groepen. Maud Devos en Jacky Maniacky (Koninklijk Museum voor Midden-Afrika) laten ons zien hoe oraliteit en meer bepaald (vreemde) talen aan bod kunnen komen in musea.

Bruno De Wever – Universiteit Gent

Veertig jaar geleden, in 1981, vond in Vlaanderen in het toenmalige Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (vandaag Industriemuseum) een eerste colloquium plaats over de methode van de mondelinge geschiedenis. Sedertdien heeft de methode een hele evolutie doorgemaakt. Terwijl ze aanvankelijk sterk ingebed was in het sociaalhistorisch onderzoek, kwam ze in de jaren 1990 in het vaarwater van de erfgoedstudies terecht. In Vlaanderen was het Vlaams Centrum voor Volkscultuur (vandaag Faro) een trekker. Het laatste decennium werd de methode sterk beïnvloed door de 'memoryboom' in het academisch onderzoek. Mondelinge geschiedenis werd zo meer en meer een methode om te onderzoeken hoe individuen en sociale groepen zich een beeld vormen van hun verleden. De reeksen 'Kinderen van…' uitgezonden op de VRT de laatste jaren zijn er voorbeelden van.

Inmiddels is mondelinge geschiedenis al lang geen uitsluitend academische onderzoeksmethode meer. En wellicht is ze dat nooit geweest. Ze is vandaag gemeengoed in tal van instellingen en organisaties in Vlaanderen, zonder dat er sprake is van een gestructureerd veld. De vele duizenden interviews die vandaag aanwezig zijn in Vlaamse archieven en erfgoedinstellingen, worden ook nauwelijks gevaloriseerd voor nieuw onderzoek. Nieuwe strategieën en technologieën voor ontsluiting kunnen daar mogelijk verandering in brengen.

Maud Devos en Jacky Maniacky – Koninklijk Museum voor Midden-Afrika

Meer dan 500 Bantoetalen vormen het enorme studiedomein van de taalkundigen in het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. De grote meerderheid van die talen zijn niet op schrift gesteld; ze bestaan 'slechts' mondeling als een rechtstreekse, ongrijpbare want steeds veranderende weerspiegeling en drager van een cultuur. Het orale karakter van talen roept vragen op bij een groter publiek. Bestaan ze wel echt? Zijn het verschillende talen of veeleer dialecten? Hebben ze wel grammatica (een vraag die helaas niet alleen door de oraliteit wordt opgeroepen)? Hoe worden ze gebruikt als er daarnaast ook ex-koloniale talen of lingua franca zijn die wel geschreven worden?

Met die vragen gaat de nieuwe permanente tentoonstelling en meer specifiek de zaal over "talen en muziek" aan de slag. Bezoekers horen hoe totaal verschillend Afrikaanse talen kunnen klinken; ze ontdekken dat in het Kiswahili de naamwoorden niet opgedeeld worden in mannelijke en vrouwelijke naamwoorden, maar dat er meer dan tien verschillende naamwoordklassen bestaan die bepalen hoe andere woorden in de zin zich gedragen en ze verdiepen zich ook spelenderwijze in de ingewikkelde opbouw van werkwoorden in het Kiswahili. Ook getuigenissen van sprekers uit de Democratische Republiek Congo, Burundi en Rwanda (het historisch overgeleverde focusgebied van het museum) over de realiteit van meertaligheid in de dagelijkse context komen aan bod. Een museum ontsnapt echter niet aan objecten. Een voorkeur werd gegeven aan voorwerpen die traditioneel ondersteuning bieden aan het woord, zoals bijvoorbeeld het Lega-spreekwoordenkoord. Het is een zoektocht naar manieren om taal, oraliteit en variatie tentoon te stellen.

Talen en muziek in het AfricaMuseum
© Collectie AfricaMuseum

Bart De Nil – Iedereen Leest

Kan je met een collectie dialectopnames uit de vorige eeuw een positieve impact creëren bij zogenaamde kwetsbare doelgroepen? En kan je die en soortgelijke collecties gebruiken voor activiteiten met psychisch kwetsbare jongeren of in een workshop met nieuwkomers? Twee vragen die volmondig met 'ja' beantwoord kunnen worden, tenminste als er niet louter wordt uitgegaan van de intrinsieke waarde of erfgoedwaarde van de collectie.

Een andere voorwaarde is dat het om meer moet gaan dan eenmalige activiteiten. Impact creëer je immers niet over één of zelfs meerdere nachten ijs. Het is een lang proces waarbij er onder meer een vertrouwensband moet worden opgebouwd met mensen en waarbij er activiteiten ontwikkeld moeten worden die tegemoetkomen aan hun noden. In dat proces staat de culturele waarde van de collectie niet per se centraal, maar wordt het een middel tot iets anders.

Een collectie zoals ***Stemmen uit het verleden*** kan zeker gebruikt worden in een welzijnsactiviteit, maar er zijn wel randvoorwaarden die nodig zijn om een dergelijke activiteit te doen slagen.

Elk verhaal telt in de bib
© Bart De Nil

Muzikale dialectstemmen

Verschillende muzikanten laten het populaire Engels links liggen en zingen in hun eigen dialect. Denk maar aan Het Zesde Metaal, Tourist LeMC en ’t Hof van Commerce. Gentenaar Wim Claeys vertelt ons waarom hij zo graag in het dialect zingt.

Wim Claeys – Gentse folkzanger en cabaretier

Ik ben opgegroeid in een familie waarin dialect spreken als een erezaak geldt. Zeker mijn nonkels van moeders' kant zijn koele, recalcitrante AN-minnaars die niet zelden op tafel sloegen als ik eens iets in het AN durfde te zeggen. Ze vermaanden me met de gevleugelde woorden: 'Zeg het moar in 't Gents manneke, eu muilke zal nie scheure.' Ik moest het dialect dus wel belangrijk vinden of ik kon het schudden thuis. Van hen heb ik het oude Arbeidersgents, oftewel Platgents, geleerd met zijn trage, rauwe en diep in de keel liggende klanken die wenkbrauwen doen fronsen en oren doen spitsen bij ieder die het taaltje niet gewend is.

Ik hou ervan de klanken in mijn mond te laten rollen en walsen en snijden. Omdat *fuure* feestelijker klinkt dan *kermis*, omdat *'k zie eu geere*, oprechter uit mijn mond komt dan *ik hou van jou*, omdat je me gelooft als ik ermee dreig jou *nen trok op eu façade te geven*. In het Platgents ben ik minder gepolierd, echter en oprechter. Daarbij ben ik volkszanger in een stad met een copieuze liederenschat die getuigt van onze gezelligheid, onze humor, onze poëzie, ons 'gruute muile', onze empathie en onze samenhorigheid. Zing mee en je voelt je Gentenaar, ongeacht je afkomst.

Wim Claeys
© Michael Götze

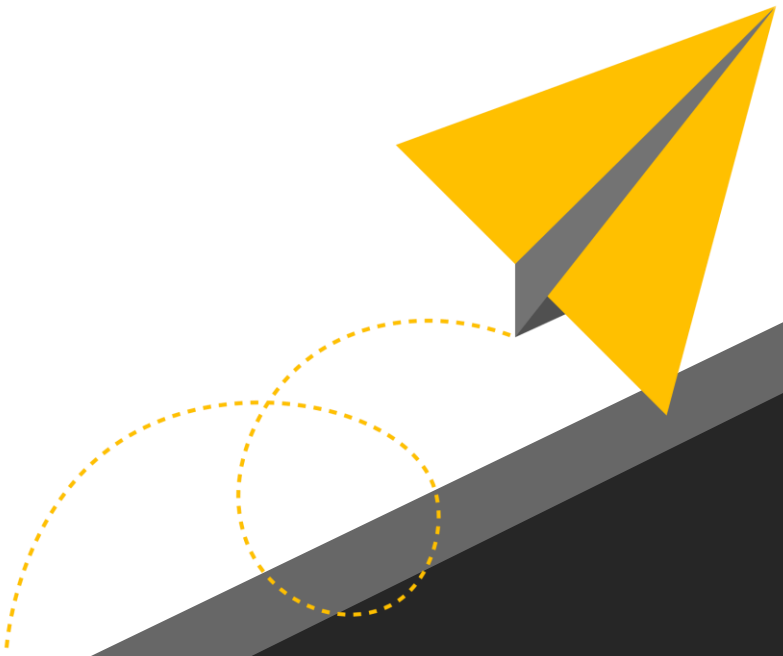

Stemmen uit het Verleden in de praktijk

We laten verschillende erfgoedactoren zelf aan het woord over hoe zij taal, dialect en meer specifiek de collectie zelf in het verleden al hebben gebruikt en over wat ze er graag in de toekomst mee willen doen. Welke hindernissen kwamen ze tegen op hun pad en hoe kunnen onze nieuwe zoekmogelijkheden hen verder helpen?

Els Veraverbeke – Huis van Alijn

Het Huis van Alijn zet, als museum van het veranderende dagelijkse leven, rituelen, tradities en gewoontes uit het persoonlijke leven centraal. De impact van een veranderende omgang met emoties en mentaliteit is hierbij groot, ook in het taalgebruik. Niet alleen de inhoud, maar ook de taalvorm van emotionele boodschappen zoals het uiten van liefde en het delen van medeleven getuigen van persoonlijkheid én tijdsgeest.

Het Huis van Alijn zoomt in op het belang van het talige erfgoed in de hele museumwerking, in het bijzonder op het vlak van onderzoek, collectie en presentatie. In de vorige hoofdtentoonstelling kon je de dialectfragmenten beluisteren in de taalkamer. Vandaag kan de bezoeker via de BeleefTV naar de dialectfragmenten luisteren. Die fragmenten komen uit de collectie ***Stemmen uit het Verleden***. Een belangrijke uitdaging daarbij is dat ook wie het dialect niet begrijpt, niet alleen de emotie hoort, maar ook begrijpt wat er gezegd wordt.

De BeleefTV
© Huis van Alijn - Joris Vandecatseye

Chantal Bisschop – Centrum Agrarische Geschiedenis

Het Centrum Agrarische Geschiedenis (CAG) is een kenniscentrum voor het agrarisch erfgoed in Vlaanderen. CAG wil samen met andere geïnteresseerden de geschiedenis en het erfgoed van landbouw, voeding en landelijk leven bestuderen, bewaren en toegankelijk maken. Materieel en immaterieel erfgoed worden in een nationale en internationale context bekeken en er is aandacht voor de interactie tussen verleden, heden en toekomst.

CAG maakte al verschillende keren dankbaar gebruik van bestaande opnames van ***Stemmen uit het Verleden***. Deze 'agrarische stemmen' klonken voor het eerst op de tentoonstelling 'Pizzabomen en paarse koeien'. Die expo stond in het najaar van 2004 op de zolder van de Arenbergbibliotheek in Heverlee, in het kader van de viering van het 125-jarig bestaan van de faculteit Bio-ingenieurswetenschappen van de KU Leuven.

Ook vandaag worden de dialectopnames gebruikt, niet zozeer taalkundig, maar wel inhoudelijk. Dat heeft zijn beperkingen, maar levert niettemin toch interessante info op. In het project over de wagenmakerij in Vlaanderen van 1850 tot 1960 bijvoorbeeld, wil CAG historisch inzicht verwerven over de socio-economische rol van de wagenmaker in Vlaanderen. De dialectopnames over de wagenmaker op Dialectloket zijn daarvoor waardevolle bronnen.

Al van bij de start speelt oral history een belangrijke rol in de werking van CAG. Bij veel projecten en erfgoedonderzoek is het afnemen en onderzoeken van mondelinge getuigenissen over de geschiedenis en het erfgoed van landbouw, voeding en landelijk leven een belangrijk onderdeel. En CAG blijft op dat pad verder gaan, met het zelf interviewen en ongetwijfeld ook met de opnames op Dialectloket.

Pizzabomen en paarse koeien
© CAG

Veronique De Tier – Erfgoed Zeeland

Erfgoed Zeeland lanceerde in 2006 een reizende dialecttentoonstelling 'De Zeeuwse Klapbank' die in elf bibliotheken, verspreid in Zeeland te bezoeken was. Op klapstoelen kon de bezoeker kennismaken met fragmenten uit de collectie ***Stemmen uit het Verleden*** van de Gentse Universiteit en uit de dialectenbank van het Meertens Instituut. De bezoeker kon er Zeeuwen horen die over het leven van alledag van iets meer dan vijftig jaar geleden vertelden met een vernederlandste tekst op het scherm. Op die manier konden ook niet-dialectsprekers begrijpen wat er gezegd werd. De luisterfragmenten waren ondergebracht in drie grote thema's: landbouw, het dagelijkse leven en de watersnoodramp van 1953. Op aparte panelen werd ook uitleg over de Zeeuwse dialecten gegeven. Lui onderuitgezakt in een bioscoopstoel kon de bezoeker daarnaast ook nog luisteren naar recentere Zeeuwse verhalen uit de verschillende regio's. In die reizende tentoonstelling kon een breed publiek in de provincie kennis maken met de verschillende dialecten.

Sinds 2013 is het deel met de oude Zeeuwse dialectfragmenten een vast onderdeel geworden van museum Het Belfort in Sluis. Op de bovenste verdieping van het museum vind je, behalve informatie over de geschiedenis van woordenboeken, ook een dialecttafel, een dialectquiz en de luisterfragmenten uit de Zeeuwse dialect-tentoonstelling. Enkele fragmenten zijn later ook hergebruikt in informatiepunten van de toeristische diensten in Zeeland.

De Zeeuwse Klapbank
© Erfgoed Zeeland

Hendrik Vandeginste – Histories vzw

De collectie ***Stemmen uit het Verleden*** is van enorme waarde voor taalkundig onderzoek, maar daarnaast kan ze ook gebruikt worden voor heemkundig onderzoek. De opnames bieden namelijk een unieke inkijk in het leven van de eerste helft van de 20ste eeuw. Ze bevatten bijvoorbeeld interessante fragmenten over het dagelijkse leven, familierelaties, de lokale geschiedenis en technologische vernieuwingen uit die tijd, zoals bijvoorbeeld de auto.

© Histories vzw

Doe het zelf

Wil je graag zelf een duik nemen in onze collectie, net zoals bovenstaande erfgoedmedewerkers? Surf dan naar www.dialectloket.be en geniet van de ***Stemmen uit het Verleden***.

Een project van Variaties vzw

Partners

Met medewerking van

Ontwerp:

Lien Hellebaut

Contact:

www.variaties.be

variatiesvzwdialect@gmail.com